

E. Lancet (= C H Hermansson)

Index och löner

Broschyr utgiven 1942 av Arbetarkulturs förlag

Index som lönerregulator.

Intresset för socialstyrelsens levnadskostnadsindex var tidigare inte stort bland den svenska allmänheten. I likhet med andra indexserier återspeglade levnadskostnadsindex endast redan skedda förändringar och dess höjd inverkade ej på löner eller andra priser – med ett undantag: statstjänstemännens löner, på vilka sedan förra världskriget utbetalats dyrtidstillägg, som varierat med levnadskostnaderna.

Under den nuvarande kristiden har emellertid penninginkomsterna och därmed också levnadsstandarderna för stora samhällsgrupper gjorts beroende av levnadskostnadernas utveckling, sådan denna mätes av socialstyrelsens levnadskostnadsindex. S. k. indextillägg, vilkas storlek på olika sätt står i relation till höjden av detta indextal, beräknas för närvarande utgå på löner och pensioner till omkring 1,5 miljoner svenska medborgare. Dessa är allmänhet familjefäder och inemot 60 procent av landets alla innevånare är därför beroende av indextilläggens storlek. Särskilt intimt är sambandet mellan förändringarna i levnadskostnadsindex och kristilläggets storlek för de arbetslöner, vilkas rörliga del regleras enligt ramavtalen mellan Landsorganisationen och Svenska arbetsgivareföreningen. Dessa beräknas gälla för omkring 700.000 arbetare.

Genom de olika avtal och bestämmelser, som reglerar dessa dyrtidstillägg, har socialstyrelsens levnadskostnadsindex gjorts till automatisk lönerregulator för de perioder, vanligen ett år åt gången, för vilka avtalen gäller. Levnadskostnadsindex har sålunda fått en helt annan betydelse än det tidigare hade. Dess höjd inverkar nu direkt på lönernas storlek.

Det är självklart att grunderna och beräkningssättet för levnadskostnadsindex härigenom blivit föremål för en helt annan uppmärksamhet än tidigare, speciellt då från de fackligt organiserade arbetarna. Avsikten med denna skrift är att ge en kortfattad framställning av det sätt på vilket socialstyrelsens levnadskostnadsindex beräknas samt att framföra vissa kritiska synpunkter mot de nuvarande beräkningsgrunderna.

Vad är ett indextal?

Ordet *index* har lånats från latinet, där det betyder visare eller pekfinger. Med *indextal* menar man ett sådant tal, som visar hur många gånger större (eller mindre) en viss storhet är i förhållande till en annan.

Ett exempel belyser bäst vad som menas härmed: om man har tre käppar, som mäter respektive 5, 10 och 15 decimeter, kan man genom en enkel division fastställa, hur många gånger större en av dessa käppar är i förhållande till en annan. Om man gör upp en serie av indextal med dessa längder kan man omedelbart, utan att behöva göra divisionen, fastställa den inbördes storleksordningen. Man kallar exempelvis den minsta käppen för 1 enhet, varvid nästa käpp i ordningen blir 2 enheter och den längsta 3 enheter. Som utgångspunkt för jämförelsen eller bas har här tagits den käpp som var 5 decimeter lång. Detta är emellertid fullkomligt godtyckligt; man kan såsom bas välja en käpp av vilken längd som helst.

De tal som vi ovan räknat fram, nämligen 1, 2 och 3, bildar tillsammans en *indexserie*. Vid beräkningen av indexserier sätter man vanligen inte basen = 1, utan i stället = 100. I detta fall skulle käpparnas längder bilda indexserien 100, 200, 300. Här kan man omedelbart uttrycka den inbördes storleksordningen i procent, vilket i många fall är lämpligt. Mellankäppen är tydligen 100 procent och den största käppen 200 procent större än den minsta käppen, vilken

togs såsom bas.

Socialstyrelsens levnadskostnadsindex utgöres av en dylik indexserie, som mäter levnadskostnadernas förändring mellan olika år. Det beräknas också andra indexserier i landet. Av dessa kan nämnas riksbankens konsumtionsprisindex, kommerskollegii partiprisindex, industriförbundets produktionsindex och socialstyrelsens index över löneutvecklingen.

Två indexserier för levnadskostnaderna.

Den som studerat de meddelanden om levnadskostnadsindex' utveckling, som en tid efter varje kvartalsskifte lämnas i pressen, har säkert lagt märke till att två olika indexserier brukar omtalas, nämligen 1914 års serie och 1935 års serie. I 1935 års serie utgöres basen av priserna på bestämda kvantiteter av vissa varor under år 1935. Dessa varukvantiteter kostade då tillsammans 3.438 kronor, vilket belopp har satts = 100 enheter. Den 1 april 1942 kostade det 5.191 kronor att köpa samma varukvantiteter. En division visar att levnadskostnadsindex stigit med 51 procent eller till 151 enheter. Vill man uttrycka saken på annat sätt kan man säga, att samma mängd varor som man år 1935 fick för 100 kronor, måste man den 1 april 1942 betala 151 kronor för.

1914 års serie var tidigare en självständig indexserie, där basen utgjordes av priserna på bestämda kvantiteter av vissa varor i juli 1914. Denna hade emellertid blivit föråldrad, då så många nya varor kommit till och andra varor försvunnit ur marknaden, sedan tiden före förra världskriget. Den har därför bytts ut mot nya indexserier vid två tillfällen, först 1932 och därefter 1939, då 1935 sattes som basår.

Vad som numera betecknas såsom 1914 års serie är inte någon självständig indexserie, utan endast en omskrivning av 1935 års serie. Indexalet för år 1935 var i den äldre serien 156. I den nya serien ingår däremot 1935 med indexalet 100. Den nuvarande 1914 års serie kan därför betecknas som en förstoring av 1935 års serie med 1,56 gånger, d. v. s. något mera än en och en halv gång. Orsaken till att denna äldre serie fortfarande publiceras är givetvis att man därmed vill möjliggöra jämförelse med åren före 1935.

För beräkningen av ramavtalets indextillägg användes 1914 års serie, antagligen dels därför att den är mera känd, dels därför att prisändringarna märks lättare i denna än i 1935 års serie, då den rör sig med större tal.

Tab. 1. Socialstyrelsens levnadskostnadsindex 1914-1942.

	1917	1920	1925	1930	1935	1936	1937	1938
1914=100	159	269	177	165	156	158	161	166
1935=100	—	—	—	—	100	101	103	106
	1939	1940	1941	1/1 1942	1/4 1942			
1914=100	169	189	216	227	236			
1935=100	108	121	138	145	151			

Vägning av indextal.

Vid beräkningen av levnadskostnadernas förändring kan man givetvis inte nöja sig med att undersöka hur priset växlar under olika år på endast en vara, exempelvis salt sill. Människan lever inte av sill allenast. En mängd olika varor i form av livsmedel, kläder, möbler, bränsle, bostad o. s. v. ingår i hennes behov av livsförnödenheter. I socialstyrelsens levnadskostnadsindex räknas därför också med priserna på en stor mängd varor. Härvid måste man räkna samman förändringarna i olika priser. Detta sker efter en viss metod, som bäst illustreras av ett enkelt exempel.

Vi räknar med varorna salt sill och potatis. Om sillen år 1939 kostade 1:25 per kg. och år

1942 hade stigit till 2:50 kr., kan detta uttryckas i indexserien 100, 200. Om priset på gammal potatis samtidigt stigit från 16 öre per kg. till 24 öre får man på motsvarande sätt indexserien 100, 150. Priset på salt sill hade alltså stigit med 100 procent och potatispriset med 50 procent mellan 1939 och 1942. Hur mycket hade då priset stigit på de båda varorna tillsammans?

Man tycker kanske det vore naturligt att lägga ihop indextalen för salt sill och potatis ($200+150 = 350$) och dela summan med två ($350 : 2 = 175$) och därefter säga, att priset på sill och potatis stigit med 75 procent till indextalet 175. Detta skulle emellertid endast vara riktigt, om den person eller det hushåll, vars levnadskostnader beräknas, från början köpte salt sill och potatis för lika stora belopp. I annat fall måste man göra på följande sätt:

Man tar reda på för vilka belopp salt sill och potatis inköptes i det undersökta hushållet under basåret, alltså i vårt exempel under år 1939. Vi antar, att dessa belopp var för salt sill 10 kr. och för potatis 40 kr. Dessa belopp (10 och 40 kr.) kallas för vikter vid indexberäkningen. Indextalen multipliceras med dessa *vikter* (detta kallas *vägning* av indextalen) och resultaten lägges samman. I vårt exempel fås: $10 \times 200 + 40 \times 150 = 2.000 + 6.000 = 8.000$. Denna summa divideras med vikternas summa (50), varvid man får indextalet 160. Kostnaden för att köpa den mängd sill och den mängd potatis, som det undersökta hushållet använder, har alltså stigit med 60 procent.

Man kan komma fram till samma resultat på ett något annat sätt. Den kvantitet salt sill som inköpes kostade ursprungligen 10 kr. Då sillpriset stigit med 100 procent kostar samma mängd nu 20 kr. Potatispriset har stigit med 50 procent och hela den inköpta kvantitetens pris från 40 kr. till 60 kr. Medan det undersökta hushållet tidigare betalade sammanlagt 50 kr. för sin salta sill och sin potatis måste det nu betala sammanlagt 80 kr. I en indexserie kan detta uttryckas med talen 100 och 160. Även med denna beräkningsmetod finner vi alltså att kostnaden för de använda mängderna av sill och potatis stigit med 60 procent.

Socialstyrelsens levnadskostnadsindex beräknas på i princip samma sätt som ovan beskrivits. Skillnaden är bara den att inte endast två utan en mängd olika varor, närmare bestämt omkring 170, ingår i detta index. Man räknar alltså ut kostnaden uttryckt i kronor för bestämda kvantiteter varor dels vid utgångspunkten (eller basen, som här är år 1935), dels vid de senare tillfällena, som man vill undersöka. Detta är vanligen kvartalsskiftena. Om kostnaden för att köpa de bestämda varukvantiteterna genom prisernas stegring ökat med exempelvis 51 % från år 1935 till den 1 april 1942 säger man att levnadskostnadsindex stigit från 100 till 151 enheter.

Viktsystemet.

Nyss omtalades att omkring 170 olika varor ingår i socialstyrelsens levnadskostnadsindex. I ett genomsnittligt hushåll köper man emellertid betydligt flera varusorter än så. Då det emellertid skulle bli alltför besvärligt och invecklat att medräkna alla de tusentals varor, som ingår i konsumtionen, har man valt ut vissa varuslag, vilka får representera olika delar av en genomsnittlig hushållsbudget. I gruppen livsmedel noterar man sålunda t. ex. priset på endast en sorts ost, och inte på alla möjliga ostsorter som finns i marknaden. Av möbler noteras endast matbord, stolar och turistsäng och inte alla de möbelslag, som finns att köpa i affärerna. Klädposten representeras av herrkostym, ytterrock, arbetsblus, herrunderkläder, herrhattar, strumpor för olika kön och åldrar, ullgarn samt ylletyg och bomullstyg. På motsvarande sätt är det hela hushållsbudgeten igenom. Valet av dylika representativa varor är givetvis av betydelse för levnadskostnadsindex' utveckling. Under "normala tider" kan man förutsätta att besläktade varusorter förändras ungefär lika mycket i pris, men under kristider som den nuvarande är detta inte alltid fallet. Genom att varor försvinner ur marknaden eller förändras i kvalitet förändras givetvis också indexvarornas representativitet. Till detta problem återkommer vi i samband med redogörelsen för de "utrensningar" ur index, som företagits under senare år.

Sedan man utvalt de representativa varor, vilkas priser undersöks, återstår emellertid

problemet att bestämma vikterna för dessa varor. Vikterna vid beräkningen av socialstyrelsens levnadskostnadsindex är de kostnadsbelopp, som ingår i en "genomsnittlig" hushållsbudget. Denna är fastställd av regeringen genom en förordning av den 15 juni 1939.

Denna hushållsbudget hänför sig till en familj bestående av man, hustru och ungefär två barn och med en total utgiftssumma under basåret 1935 av 3.438 kronor. Det är naturligtvis ingen "riktig" familj, det här är frågan om, utan ett slags genomsnittsfamilj, som representerar gemensamma egenskaper hos hundratals "riktiga" familjer. Den består därför noga räknat av 4,03 personer, som fördelar sig på olika åldrar, och en bostad som tänkes ligga på 49 olika orter och delvis vara försedd med kakelugn, delvis med centralvärme. Det bör anmärkas att "normalfamiljen" endast är bosatt i städer och i industrisamhällen, varför dess hushållsbudget inte alls representerar hushållen på landsbygden.

Genom omfattande budgetundersökningar under år 1933, varvid hundratals husmödrar på dylika orter under ett helt år införde sina inkomster och utgifter i hushållsböcker, erhöll socialstyrelsen material för uppgörandet av en hushållsbudget, där de representativa varorna ingår med olika procentuella belopp. För att ta några exempel uppgår den noterade kostnaden för smör under basåret till 96:74 kr. eller 2,81 procent av hela utgiftssumman 3.438 kr. och för elektrisk ström till 35:— kr. eller 1,02 procent. På detta sätt har man alltså erhållit de vikter, som användas vid beräkningen. Nedanstående tabell visar vikterna för de olika huvudposterna i normalbudgeten.

Tab. 2. Indexbudgetens sammansättning år 1935.

Utgiftspost	Utgift, kronor	Procent
Livsmedel	1.192	34,7
Bostad	509	14,3
Bränsle och lyse	113	3,8
Beklädnad	478	13,9
Skatter	223	6,5
Övriga utgifter	923	26,8
Summa utgifter	3.438	100,0

Hur priserna insamlas.

Socialstyrelsens levnadskostnadsindex beräknas vid varje kvartalsskifte. De priser på de representativa varorna, som därvid användas vid beräkningarna, insamlas under den föregående månaden på 49 olika orter i landet, samtliga städer och industrisamhällen. På dessa platser har socialstyrelsen särskilt anställda prisombud, vilka går omkring i affärerna och antecknar priserna på ifrågavarande varor. Varje gång insamlas noteringar i 5-8 butiker, varav alltid en konsumbutik, och dessa skickas in till socialstyrelsen, som räknar ut ett genomsnittspris för varje ort och därefter ett genomsnittspris för samtliga orter. Detta användes sedan vid beräkningen av index.

Bland de omkring 170 olika varuslag, vilkas priser på detta sätt noteras, befinner sig ett 40-tal olika matvaror, 19 beklädnadsartiklar, 9 sorters bränsle, 23 slag av inventarier och husgeråd och dessutom representanter för rengöringsmedel, medicin, böcker, tidningar, fackföreningsavgifter, nöjen, leksaker, resor, tobak, spritdrycker och andra saker. Det är sålunda ett omfattande och även kostsamt arbete, som ligger bakom det tal, vilket varje gång slutligen publiceras såsom socialstyrelsens levnadskostnadsindex för det och det kvartalet under det och det året.

Kritik av levnadskostnadsindex.

Tidigare har framhållits den helt förändrade betydelse som levnadskostnadsindex fått genom att dyrtidstilläggens storlek genom olika avtal och bestämmelser gjorts beroende av dess ut-

veckling. Medan det intresse, som tidigare ägnades grunderna och beräkningssättet för levnadskostnadsindex var helt akademiskt, är det nu en fråga av stor betydelse för inemot 60 procent av landets alla innevånare att detta index verkligen motsvarar den faktiska fördyringen av levnadskostnaderna för de familjer, som beröras exempelvis av ramavtalens bestämmelser.

Under den nuvarande kristiden har det från många håll framförts kritiska synpunkter mot socialstyrelsens levnadskostnadsindex, som det beräknas enligt de gällande föreskrifterna. Det har framhållits att index genom valet av representativa varor och av viktsystem samt genom de s. k. utrensningarna av ransonerade och utsålda varor inte längre utgör en fullgod mätare på fördyringen av de varor, som användas i arbetar- och pensionärshushåll, av barnrika familjer o. s. v. Som man kunnat vänta har denna opinion varit starkast bland husmödrarna, vilka ju dagligen ställas inför den olösliga svårigheten att mätta de många hungriga munnarna i familjen, när priserna oupphörligt stiger och lönerna inte hinner med i denna klättring.

Även på andra sätt än genom offentliga möten och husmoderspetitioner har emellertid under den senaste tiden kritiska inlägg gjorts mot de nuvarande indexberäkningarna. Under januari 1942 inlämnades sålunda både från Landsorganisationen och från Daco, vilkas medlemmar i stor utsträckning erhåller s. k. indextillägg, skrivelser till finansministern med erinringar och förslag rörande beräkningen av levnadskostnadsindex.

I LO:s skrivelse framhålls att grunderna för indexberäkningen är uppgjorda med tanke på relativt "lugna" tider ur prisutvecklingssynpunkt. De hotar nu att bli förlegade, då konsumtionsvarorna i så stor utsträckning ransonerats eller försvunnit ur marknaden. Det lämpligaste vore därför att socialstyrelsen utvidgade prismaterialet. LO hemställer hos finansministern, att han anordnar en utredning om förstärkning av underlaget för levnadskostnadsindex.

Daco:s inlägga till finansministern påtalar den stora misstro mot indexberäkningarnas giltighet, som uppstått bland den stora allmänheten. Denna misstro förklaras delvis bero på den bristande offentligheten vid beräkningarna. För att åstadkomma en förbättring av dessa förhållanden föreslås att prisombuden bör åläggas att redovisa sin verksamhet, samt att antalet prisombud dessutom ökas. Regler för prismaterialets behandling i socialstyrelsen bör offentligt fastställas och ökad redovisning ske av styrelsens arbete. Dessutom föreslås att den s. k. indexnämnden kompletteras med representanter för arbetar- och arbetsgivareorganisationer och erhåller vidgat uppdrag att granska indexberäkningarna.

I en motion till årets riksdag, som väckts av kommunistiska representanter i de bägge kamrarna, framhålls liknande synpunkter som i de anförda skrivelserna. Det betonas emellertid att det inte bara är framtida eventualiteter utan i lika hög grad det nuvarande läget och erfarenheterna från kristiden som motiverar en snabb förändring av grunderna för indexberäkningen. Ett levnadskostnadsindex, som inte på ett riktigt sätt avspeglar levnadskostnaderna för flertalet i samhället måste betecknas som ytterst otillfredsställande och förtjänar icke de vitsord, som Landsorganisationen slösat på det nuvarande indexet. Vid indexberäkningarna gäller det inte endast att upprätta en statistik, som verklighetstroget avspeglar de förändringar som äger rum. Det avgörande är dock att indexberäkningarna utgör grundvalen för bestämmandet av de arbetslöner, vilka reglerar existensvillkoren för flertalet av vårt lands befolkning. Motionärerna yrkar därför på omedelbar utredning och utarbetandet av sådana förändrade grunder för indexberäkningen, att levnadskostnadsindex inte blott ger en exakt bild av levnadskostnadernas förändring för genomsnittsfamiljen med genomsnittsinkomst, utan även ger en korrekt beräkning av motsvarande förändringar för de mindre inkomsttagarna och de stora familjerna.

Vad betecknar socialstyrelsens levnadskostnadsindex?

Som förut beskrivits utgöres de vikter, vilka användas vid beräkningen av socialstyrelsens

levnadskostnadsindex, av de kostnadsbelopp som ingår i en fastställd hushållsbudget för en familj bestående av man, hustru och ungefär två barn, bosatt i städer eller industrisamhällen och med en utgiftssumma under basåret 1935 om 3.438 kronor.

Den 1 april 1942 — den senaste tidpunkt från vilken indexberäkningar föreligger — uppgick totalutgifterna för detta normalhushåll till 5.191 kronor. Socialstyrelsens levnadskostnadsindex återger självklart endast förändringen i levnadskostnader för en familj med den fastställda hushållsbudgeten, d. v. s. en familj med ovan angivna sammansättning, bösättningsort, inkomstläge och med den ur budgetundersökningarna framräknade genomsnittliga konsumtionen av olika varor.

Om i det följande bortses från avvikelser från den genomsnittliga konsumtionen, som är betingande av individuella smakriktningar o. s. v., uppstår emellertid vissa förskjutningar i hushållsbudgetens sammansättning redan genom förändringar i de övriga bestämmelserna. För en familj av en annan typ, exempelvis med flera barn, för en familj bosatt på landsbygden eller med en annan inkomst består ett helt annat förhållande mellan de olika poster, som ingår i hushållsbudgeten. Socialstyrelsens levnadskostnadsindex representerar alltså ej den verkliga förändringen av levnadskostnaderna för en dylik familj. Särskilt gäller detta i en tid som den nuvarande med starka prisförändringar.

Härtill kommer att även för "normalhushållet", under nuvarande tid med kraftiga förändringar i priser och konsumtion, levnadssätt och hushållsbudget undergår kraftiga förskjutningar. Dessa gör att jämförelser mellan levnadskostnader vid olika tidpunkter blir synnerligen vanskliga.

I det följande kommer att undersökas dels de avvikelser från "normalbudgetens" viktsystem, som kan tänkas bli följden av ett olikartat inkomstläge, dels verkningarna på levnadskostnadsindex av de s. k. utrensningar av olika poster ur hushållsbudgeten, som företagits under senare år.

Verkan av lägre inkomst.

Totalutgifterna för det s. k. normalhushållet uppgick vid basåret 1935 till i runt tal 3.500 kronor och den 1 april 1942 till i runt tal 5.200 kronor. Enligt finansdepartementets beräkningar hade emellertid 80 procent av landets alla taxerade inkomsttagare under år 1940 en inkomst som understeg 3.000 kronor och 60 procent kom ej upp till över 2.000 kronor. Härtill kommer alla pensionärer och dylika med ej taxeringspliktiga inkomster under 600 kronor.

Av dessa siffror framgår det tydligt, att den övervägande majoriteten av landets inkomsttagare ej har inkomster, som ligger ens i närheten av "normalfamiljens". Denna utgör med andra ord en relativt välmående medelklassfamilj och representerar inte på något sätt de hundratusentals arbetarfamiljer, som får sin levnadsstandard bestämd genom indexläggningen.

För alla dessa familjer och enskilda med lägre inkomst består det ett helt annat procentuellt förhållande mellan de olika utgiftsposterna än för socialstyrelsens välsituerade "normalfamilj". Ju mindre inkomsterna är dess större tyngd får givetvis utgiftsposten för livsmedel, eftersom det är svårast att knappa in på det dagliga brödet. För majoriteten av landets befolkning upptar därför livsmedelsposten en väsentligt större andel av utgiftssumman än vad socialstyrelsen räknar med vid indexberäkningen. Eftersom livsmedelspriserna stigit i raskare takt än priserna på andra varor har den verkliga förändringen i levnadskostnaderna för dessa familjer följaktligen varit kraftigare än vad levnadskostnadsindex registrerar.

Denna avvikelse från "normalbudgetens" viktsystem blir givetvis kraftigare ju högre livsmedelspriserna stiger, eftersom då en allt större procentuell andel av inkomsterna måste utges för födoämnen, om levnadsstandarden någorlunda skall kunna upprätthållas.

Urvalet av de representativa varor, vilkas prisförändringar följas och registreras i index, blir

givetvis också missvisande ur synpunkten av arbetarfamiljernas levnadsstandard, då man här utgått från de varor som en typisk medelklassfamilj har råd att köpa. En familj, som tillhör de 80 procenten med inkomster under 3.000 kronor, får nöja sig med enklare kvaliteter av alla varor, vilkas priser i många fall stigit kraftigare än priserna på varor av högre kvalitet.

Särskilt märkbart är detta ifråga om livsmedel. Redan ur socialstyrelsens statistik över livsmedelspriserna kan anföras att exempelvis i Stockholm priset på "nötkött, färskt: soppkött" från juni 1939 till december 1941 stigit med 76,7 procent, medan priset på den högre kvaliteten "nötkött, färskt: stek" under samma period stigit med "endast" 42,5 procent. Ett likartat exempel erbjuder prisutvecklingen för hårt bröd. Medan priset på "rågbröd: hårt, grovt spisbröd" under den anförda perioden stigit med 23,9 procent har priset på den högre kvaliteten "rågbröd: hårt, knäckebröd" stigit med "endast" 16,1 procent. En jämförelse mellan utvecklingen av priserna på salt sill, vilka stigit med 138,9 procent, och på dyrbarare fisksorter ger samma resultat. *Den verkliga ökningen av levnadskostnaderna för familjer med lägre inkomst eller flera barn än "genomsnittsfamiljen" återges i dylika fall ej i levnadskostnadsindex.*

"Utrensningarna" ur index.

En undersökning som företagits i Stockholm av det s. k. Gallup-institutet visar att ransonerna av bröd, smör, kött o. s. v. räckte sämst till i arbetarfamiljerna, medan däremot en avsevärt ringare del av de tillfrågade medelklass- och överklasshushållen klagade över tilldelningens knapphet. Detta resultat beror givetvis på kroppsarbetarnas hårdare arbete, som nödvändiggör större tillförsel av olika näringsämnen, behovet av matsäck, specifika konsumtionsvanor och andra orsaker.

Det är emellertid självklart att husmödrarna i dessa arbetarhem i stället för de kvantiteter av ransonerade varor, som de nu ej längre kan inköpa, måste tillhandla sig icke-ransonerade varor av olika slag för att kunna stilla familjemedlemmarnas hunger. Priserna på dessa icke-ransonerade varor har i allmänhet stigit mera i pris än på de ransonerade. Vid de s. k. utrensningar ur levnadskostnadsindex av varor, som ej längre finns att köpa eller är ransonerade, vilka socialstyrelsen vid olika tillfällen företagit, tas ingen hänsyn till att husmödrarna måste köpa sådana dyrare ersättningsvaror.

Socialstyrelsen nöjer sig sålunda med att radera i indexberäkningarna allt eftersom den ena varan efter den andra försvinner ur marknaden eller lägges under ransonerings. Det riktiga vore givetvis att då i stället införa priserna på de ersättningsvaror, som husmödrarna försöker anskaffa i stället för de försvunna varorna. Som redan anförts har dessa i allmänhet stigit betydligt mera i pris än de ransonerade varuslagen. *Följden av socialstyrelsens tillvägagångssätt blir därför givetvis att levnadskostnadsindex ej återger den verkliga fördyringen av levnadskostnaderna för arbetarfamiljerna, utan ger ett betydligt lägre utslag.*

Levnadskostnadsindex ger för lågt utslag.

Av undersökningen av de avvikelser från "normalbudgetens" viktsystem, som blir följden av en lägre inkomst än den socialstyrelsens "normalfamilj" förfogar över, framgick det också att avvikelserna i samtliga fall går i den riktningen att den verkliga stegringen av levnadskostnaderna är kraftigare än vad levnadskostnadsindex utvisar. Det måste vara olämpligt att anknyta indextilläggen till ett levnadskostnadsindex, som lider av sådana bristfälligheter. För att ett levnadskostnadsindex skall lämpa sig att fungera som löneregulator bär det givetvis i stället just uttrycka stegringen av levnadskostnaderna för de grupper, vilka får sina löner bestämda på detta sätt, alltså huvudsakligen arbetarklassen och andra inkomsttagare med låga inkomster.

Från officiellt håll, bl. a. av priskontrollnämndens ordförande dir. Rausing, har på senaste tiden framförts den åsikten, att levnadskostnadsindex i stället under en prisstegringsperiod

som den nuvarande återger den högsta rimliga gränsen för levnadskostnadernas ökning och alltså ger ett för högt utslag. Samma resonemang återfinns också i en broschyr om Löner och levnadskostnader, författade av aktuarien i Socialstyrelsen Erik Soop och utgiven i Landsorganisationens skriftserie.

Dessa "auktoriteter" resonerar som så, att den kloka husmodern då varupriserna stiger i olika takt "anpassar" sig till de förändrade priserna och köper relativt mera av de varor, som stigit minst i pris, och mindre av de varor, som stigit mest. Det s. k. indexhushållet anpassar sig däremot inte alls, utan fortsätter att köpa varor i samma relativa mängder som förut. Dess kostnader blir därför större än det verkliga hushållets.

Enligt detta resonemang borde tydligen levnadskostnadsindex göras lägre, ju billigare varor hushållen genom prisstegringarna måste inskränka sig till att köpa, alltså ju lägre levnadsstandard de tvingas anpassa sig till. Ju lägre levnadsstandard blir desto lägre bör alltså indextillägget vara, eftersom detta är beräknat efter levnadskostnadsindex' stegring! Samma barocka tankegång ligger tydligen till grund för hela systemet med utrensning av ransonerade eller icke längre tillgängliga varor. Denna innebär ju principiellt att index blir lägre ju mindre kvantiteter varor det finns att tillgå på marknaden. Indextillägget blir härigenom lägre och arbetarfamiljerna får lägre inkomster, då de i stället behövde högre inkomster för att köpa de icke-ransonerade varorna med i allmänhet högre pris. Här framgår tydligt det olämpliga i att använda det nuvarande levnadskostnadsindex som regulator för lönerna.

I ljuset av vad som ovan anförts är det naturligt att en genomgripande förändring av grunderna och beräkningssättet för levnadskostnadsindex blivit ett allmänt önskemål, omfattat av den majoritet av Sverges befolkning vars levnadsstandard gjorts beroende av indextillägg i en eller annan form.

Hur levnadskostnadsindex stigit.

Följande avsnitt syftar till att undersöka hur stor den kompensationsprocent varit, som ramavtalen mellan LO och Arbetsgivareföreningen hittills gett. Den enda tillgängliga mätaren på levnadskostnadernas ökning utgör socialstyrelsens levnadskostnadsindex, vilket gör att resultatet av beräkningarna blir alldeles för högt. Den verkliga "kompensationen" ligger 10-20 procent lägre. Även om en sådan undersökning inte ger några tillförlitliga absoluta siffror, ger den dock ett högsta mått för kompensationsprocenten och möjliggör dessutom jämförelser mellan olika perioder.

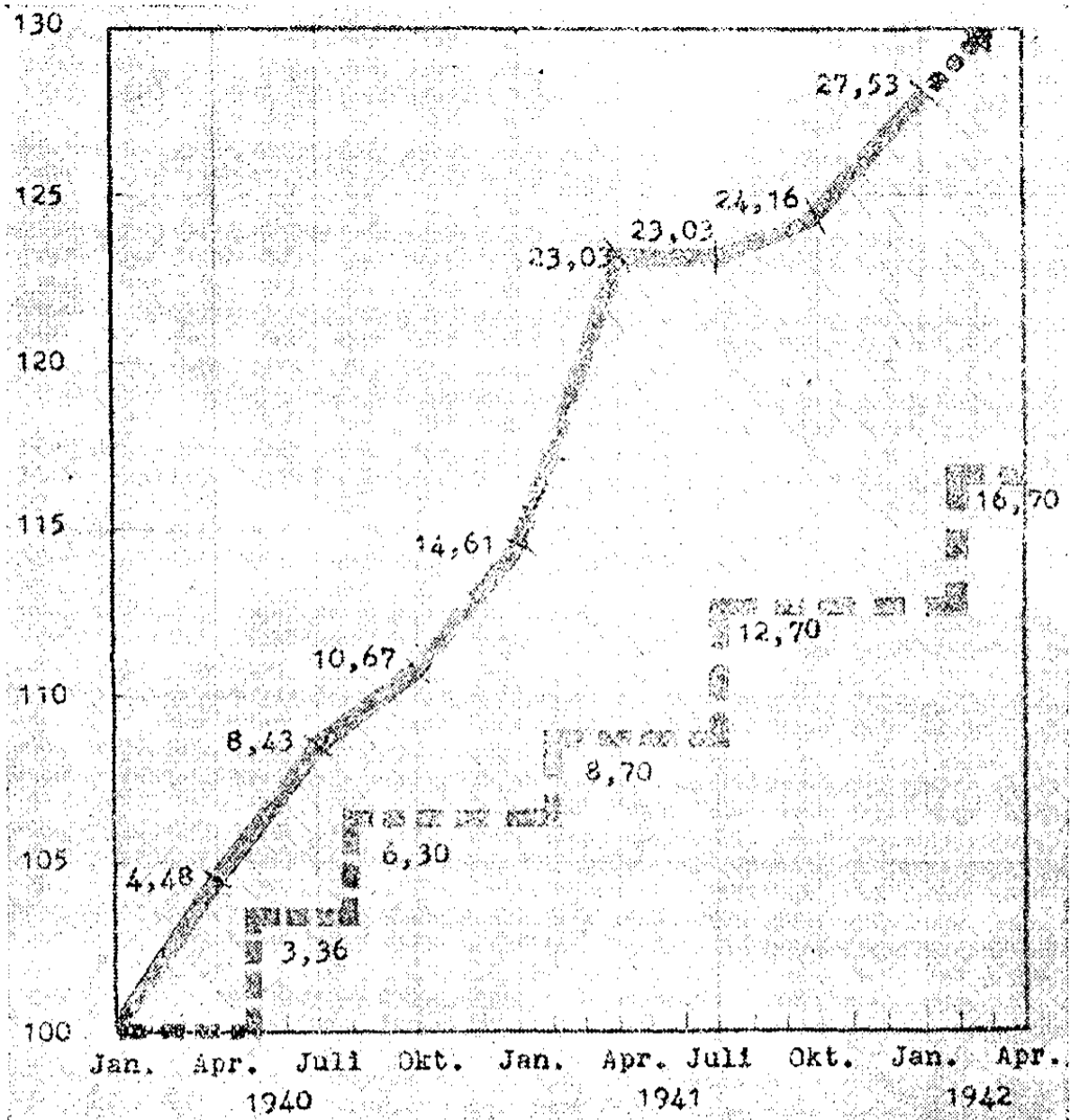
De kvartalsvis utförda beräkningarna av socialstyrelsens levnadskostnadsindex visar följande utveckling sedan tiden närmast före krigsutbrottet.

*Tab. 3. Levnadskostnadsindex 1/7 1939-1/4 1942.
(1914 = 100)*

1939:	1 juli	169
	1 oktober	171
1940:	1 januari	178
	1 april	186
	1 juli	193
	1 oktober	197
1941:	1 januari	204
	1 april	219
	1 juli	219
	1 oktober	221
1942:	1 januari	227
	1 april	236

Av tabellen framgår att en väldig stegring ägt rum seden den 1 juli 1939. Fram till den 1 april 1942 hade index stigit med inte mindre än 67 enheter, vilket motsvarar nära 40 procent. Sedan den 1 januari 1940, då första ramavtalet trädde i kraft, är stegringen 58 enheter eller nära 33 procent. Det framgår också att prisstegringen ingalunda avstannat utan fortsätter i samma hastiga tempo. Under de bägge åren 1940 och 1941 ökade levnadskostnadsindex sålunda med nästan lika många enheter eller med resp. 26 och 23.

Levnadskostnadsindex och indextilläggen.

Den heldragna linjen visar den procentuella stegringen vid varje kvartalsskifte av socialstyrelsens levnadskostnadsindex med 1 januari 1940 som utgångspunkt; den streckade linjen visar de procentuella indextillägg som utgått under olika perioder. Den 1 april steg index ytterligare, så att det nu ligger 32,6 % högre än vid diagrammets utgångspunkt.

Kompensationsprocenten.

Vid följande beräkning av den s. k. kompensationsprocenten (i verkligheten har ju inte alls

arbetarna erhållit kompensation för prisstegringen, eftersom detta skulle innebära att tillägget utgått med samma procenttal som levnadskostnaderna stigit) har antagits att levnadskostnaderna under ett visst kvartal bäst motsvaras av medeltalet mellan indexsiffrorna vid kvartalets början och vid dess slut. I nedanstående tabell anges i första raden det genomsnittliga indextillägget under respektive kvartal, i andra raden den procentuella levnadskostnadsstegringen sedan 1 januari 1940 i genomsnitt under olika kvartal, samt i tredje raden ”kompensationsprocenten”, alltså hur stor procentuell andel indextillägget utgjort av levnadskostnadsstegringen.

Indextillägg,		Levnadskostnads- stegring sedan 1/1	Kompensation,
1940:	%	1940, %	%
1:a kvart.	0	2,25	0
2:a kvart.	2,34	6,46	36,2
3:e kvart.	5,32	9,55	70,4
4:e kvart.	6,3	12,64	49,8
1941:			
januari	6,3	18,82	33,5
febr.----mars	8,7	18,82	46,2
2:a kvart.	8,7	23,03	37,8
3:e kvart.	12,7	23,60	53,8
4:e kvart.	12,7	25,84	49,1
1942:			
januari	12,7	30,6	42,3
febr.-mars	16,7	30,6	55,6

En beräkning av den genomsnittliga kompensationen under den 13-månadersperiod (1 jan. 1940--31 jan. 1941), som det företa ramavtalet var gällande, ger procenttalet 38,7. Detta avtal gav sålunda inte på långt när de 75 procent i kompensation, som utlovades till arbetarna när överenskommelsen ingicks. För det andra ramavtalet nedskruvades löfterna om ”teoretisk kompensation” till att gälla endast 50 procent. I verkligheten uppnåddes emellertid inte heller denna blygsamma siffra. Under detta ramavtals 11 månader (1 febr. 1941-31 dec. 1941) uppgick den genomsnittliga kompensationen nämligen till 46,8 procent.

Det tredje ramavtalet, som nr är gällande. kommer troligen att ge en kompensation av högst 50 procent i förhållande till socialstyrelsens levnadskostnadsindex. Detta innebär att liksom tidigare endast 30--d procent av den verkliga ökningen av arbetarfamiljernas levnadskostnader kompenseras genom. indextilläggen.

Standardsänkningen.

Denna ringa ”kompensation” för kristidens prisstegringar har inneburit en kraftig sänkning av den svenska arbetarklassens reallöner. I en undersökning, som utförts av LO, konstateras att arbetarna inom industri, hantverk, handel och transportväsen sedan juli 1939 fått sina reallöner sänkta med 17 procent. -Vid dessa beräkningar har man ändå utgått från socialstyrelsens levnadskostnadsindex, vilket som ovan visats underskattar den verkliga fördyringen av arbetarfamiljernas levnadskostnader. En siffra på över 20 procent för sänkningen av arbetarklassens standard kommer därför närmare det verkliga förhållandet.

Enligt vad SOM visas i den anförda utredningen har andra samhällsgrupper samtidigt kunnat bibehålla sina realinkomster oförändrade. Jordbrukarna har sålunda som helhet fått full kompensation för kristiden. Undersökningar av bolagens och de enskilda industrikapitalisternas profiler visar att dessa inom så gott som alla branscher undergått en kraftig stegring jämfört med för-krigsåren. Även arbetarklassens relativa läge, i förhållande till andra

samhällsgrupper och framför allt då till kapitalisterna, har alltså undergått en kraftig försämring.

Denna utveckling gör en omläggning av indexberäkningarna ännu mera nödvändig. Det kan inte längre få förekomma att arbetarklassens organisationer tvingas godkänna en oavbruten försämring av reallönerna och levnadsstandarden bl. a. utifrån oriktiga uppgifter om levnadskostnadsstegringen för arbetarfamiljerna. En korrekt indexberäkning kan ge kunskap om det verkliga läget. Denna kunskap är en nödvändig förutsättning för att kampen mot standardsänkningen skall kunna intensifieras och leda till resultat.

Fackföreningarnas uppgifter.

denna kamp mot standardsänkningen måste fackföreningarna inta en central och framskjuten plats. Det är emellertid inte tillräckligt att verkstadsklubban, fabriks- och andra fackliga organisationer liksom nu ofta sker endast gör sin röst hörd inför avtalsförhandlingarna. Reallönernas storlek är ju beroende både av penninglönen och av varupriserna. Kampen mot standardsänkningen får därför inte ta sikte endast på att höja penning-lönerna utan också på att åstadkomma sådana förändringar i statsmakternas ekonomiska politik, att prisstegringen hålles tillbaka.

För att belysa vilka konkreta åtgärder, som kan medverka till att hejda den fortgående sänkningen av arbetarklassens levnadsstandard, återges här ett uttalande om den nuvarande krispolitiken, som av Ulvsunda Verkstäders verkstadsklubb tillställts regering och riksdag. I detta uttalande föreslås

”Att åtgärder vidtages, som skapar garantier för en verkligt effektiv prisreglering; att socialstyrelsens levnadskostnadsindex revideras så att det återger det verkliga förhållandet; att krisorganens omkostnader nedbringas, samt att större plats beredes för arbetarrepresentanter i dessa organ; att omsättningskatten på matvaror och andra nödvändighetsvaror slopas samt att en rättvisare direkt beskattning genomföres.”

I motiveringen framhålles:

”Väl medvetna om det svåra läge, som landet befinner sig i genom kriget och avspärningen, kan vi dock ej vara med om den politik som nu föres och som leder till utarmning av det fattiga folket.

Medan banker och storföretag redovisar högre vinster än föregående år, trots att dessa år gav toppvinster, medan storbönder och godsägare erhållit över 100 procent i kompensation, har arbetarklassens reallön sjunkit med c:a 20 procent.

Kommer statsmakterna att bedriva samma politik i fortsättningen, leder det till fullständig ruin för arbetarklassen och därmed till ett försvagande av landets värnkraft.

Vi hemställer därför till regering och riksdag att en ändring av den nu förda politiken kommer till stånd, som blir till det arbetande folkets gagn och därmed hela landets.”

P. S.

På grund av att Socialstyrelsens levnadskostnadsindex den 1 april 1942 stigit till 236 enheter ökar kompensationen för de arbetare som omfattas av ramavtalet med 2,5 % från och med den 1 maj, och kompensationen ökar därmed till sammanlagt 19,2 %.